

Bitar i ett afrikanskt pussel

Lars Hertzberg har sett en prisbelönt dokumentär om en mänsklig katastrof. Filmen ger tittaren en inblick i tragiska livsöden men lämnar samtidigt många frågor obesvarade.

Hubert Sauper (manus och regi):
Darwin's Nightmare 2004.
(YLE TV 2 14.8.07.)

Finlands YLE har varit med om att finansiera österrikaren **Hubert Saupers** dokumentär *Darwin's Nightmare*, som har vunnit många filmpris. Filmens titel är missvisande, det handlar inte om en mardröm för Darwin, utan snarare en "mardröm à la Darwin". För cirka 50 år sedan introducerades nilabborren (*Lates niloticus*) i Victoriasjön, Afrikas största sjö. Fisken kan bli upp till två meter lång och väga upp till 200 kg (enligt Wikipedia). Arten förorsakade en ekologisk omvälvning, eftersom den förökade sig snabbt och gick åt andra fiskarter

hårt. Men vad filmen skildrar är inte detta skeende, utan vad som kunde kallas en annan ekologisk omvälvning, den som ägde rum i det mänskliga samhället *kring sjön* till följd av omvälvningen i sjön: det uppstod en kamp för tillvaron där de svaga dukar under.

Nilabborrens kött var begärligt för västerländska konsumenter, och det växte upp en

jättelik industri kring fångst, filering och transport av fisken.

Filmen skildrar hur verkningarna griper omkring sig: dödligheten bland fångstmännen är stor, familjelivet upplöses när de flyttar hemifrån till fiskarbyarna, prostitutionen blommar och aidsmittan sprids. De prostituerade besöks också av de ryska piloter som flyger fiskfrakter i skyttel-

trafik till Europa – och som, enligt starka indicier, återvänder med en hemlig last av vapen som sedan smugglas till olika afrikanska krishärdar (bland annat lär de hjälpa regeringen i Sudan att ta livet av sitt folk). Invid startbanan ligger ett rostande flygplansvrak – "lasten var för tung" förklaras det lakoniskt.

VID SJÖN FINNS ett institut för fiskeriforskning vaktat av en hemlighetsfull man beväpnad med båge och giftpilar. Vad som gör det nödvändigt att vakta institutet förklaras inte. Den mest gripande delen av filmen handlar om en anläggning där fiskresterna behandlas för hemmakonsumtion – afrikanerna har inte råd att äta filéer. Kvinnor och barn vandrar omkring i ruttnande fisk-

rester till fotknölarna, medan flugorna hänger kring dem i tjocka klungor. En kvinna har förlorat ena ögat, det antyds att det skett på grund av de ämnen som används. En kvinna säger trots allt att det här arbetet överträffar arbetet hemma i jordbruket, eftersom hon här får en säker utkomst.

I förbifarten ser man glimtar av möten mellan tanzaniska politiker och representanter för EU, som ger ett intryck av att vara tafatta och rådlösa. Man får också träffa självbelätta och aningslösa

representanter för fiskindustrin.

Vi möter ett stort antal personer som står i olika relationer till fiskerinäringen. De får själva komma till tals, mestadels på engelska. Som ofta är fallet i nutida dokumentärer finns här ingen allvetande berättare. Det hindrar givetvis inte att filmaren kan behandla materialet på ett sätt som styr tittarnas förståelse. I själva verket kan det vara svårare att värja sig mot en styrning som inte görs explicit.

SAUPERS FILM BÄRS upp av en outtaland indignation. Utan att det sägs ut (om man bortser från filmens titel) låter han förstå att vi här bevittnar en mänsklig katastrof. Och de mänskliga tragedier som utspelar sig kring fisket går det inte att ta miste på. Frågan är om det material vi ges sätter oss i stånd att bedöma olyckans karaktär och omfattning. Det råder ingen oklarhet i filmen om vilka som är onda och vilka som är offer. De som arbetar vid fileringsinrättningen får inte komma till tals. Man kan föreställa sig att de och deras familjer hör till dem

som dragit fördel av den nya näringsgrenen. Vi får inte heller veta något om hur man levde förut, eller varför kvinnan som bearbetade fiskrester föredrog sin nuvarande tillvaro framom jordbruket. (Är det mera tillfredsställande för oss västerlänningar att afrikaner svälter ihjäl inom sina traditionella näringar än att de sysselsätts – exploateras om man så vill – av europeiska företag?)

Faktum är att det tycks råda delade meningar om nilaborrens ekonomiska verkningar.* Enligt vissa uppgifter började den sociologiska nedgången redan före nilaborrens dominans. Jag har inte lyckats belägga att nilaborren spred sig i Victoriasjön till följd av ett vetenskapligt experiment, som det antyds i materialet kring filmen. Filmen avslöjar inte att arten nu tycks vara på tillbakagång. Kort sagt: jag efterlyser en problematisering av problemet, vilket inte är detsamma som att förneka att problemet existerar.

Afrika är den globaliserade världens nya proletariat. Det är en skam för västerlandet att vi, efter att ha lämnat våra

kolonier i ett mer eller mindre kaotiskt tillstånd, fortsätter att hålla Afrika på knä genom att försvåra dess exportmöjligheter. Saupers film öppnar ett antal luckor och låter oss skåda in i några afrikanska livsöden. Frågan är om vi får tillräckligt många bitar för att kunna se hur de passar in i det oerhörda mänskliga pussel som är dagens afrikanska samhället.

Lars Hertzberg

är professor emeritus i filosofi

lars.hertzberg@abo.fi

<http://betankligheter.blogspot.com/>

* Se till exempel

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/4348289.stm>